

Vi får færre barn enn vi forventer

Kvinner både i vårt eget og andre europeiske land har en tendens til å overvurdere hvor mange barn de skal få. Norske kvinner som var 20 eller 23 år i 1988 regnet f.eks. med å få 1,3 barn i gjennomsnitt i løpet av de neste fire årene, mens de i virkeligheten bare fikk 0,4 barn. Kvinnenes egne framtidsplaner eller -ønsker kan altså ikke brukes direkte i befolkningsprognoser.

Nico Keilman

Befolkningsprognoser er et uunnværlig instrument i samfunnsplanlegging. Et viktig problem når man lager slike prognoser er å forutse hvordan fødselsratene kommer til å utvikle seg. Blant de mange metoder for å gi et anslag på framtidens fruktbarhet, er én å spørre unge kvinner om hvor mange barn de regner med å få. Men slike utsagn er ikke direkte brukbare for befolkningsprognoser, fordi erfaringer fra Norge og andre vest-europeiske land tilsier at unge kvinner overvurderer deres framtidige barnetall.

Unge kvinner får færre barn enn de regner med

Unge norske kvinner forventet i 1988 å få ca. 2,4-2,5 barn i gjennomsnitt (240-250 barn pr. 100 kvinner). I Familie- og yrkesundersøkelsen (F&Y) fra 1988 deltok ca. 4 000 kvinner mellom 20 og 43 år. Et av spørsmålene lød: "Regner du med å få flere barn?". Ca. halvparten av de som ble spurt regnet ikke med å få flere, for eksempel fordi de allerede hadde ett eller flere barn. De som regnet med å få sitt første barn senere, eller å få flere barn, fikk et spørsmål om hvor mange de regnet med å få i alt. I tabell 1 ser vi at blant kvinnene som var 20 eller 23 år var forventet barnetall (se tekstboks) i gjennomsnitt lik 2,5. De hadde bare så vidt kommet i gang med å få barn (0,25 barn i gjennomsnitt), og forventet ytterligere

Tabell 1: Gjennomsnittlig tall på barn født til og med 1988 og forventet etter 1988

Gjennomsnittlig barnetall			
	Levende-fødte	Forventet i framtiden	Samlet forventet barnetall
Alder i 1988			
20 eller 23	0,25	2,25	2,50
28	1,11	1,30	2,41
33	1,86	0,36	2,22
38	2,11	0,08	2,19
43	2,25	-	2,25

Kilde: Familie- og yrkesundersøkelsen 1988

2,25 barn i framtiden. 28-årige kvinner var nesten halvveis: de hadde i gjennomsnitt 1,1 barn fra før, og forventet 1,3 flere.

Forventet barnetall for kvinner over 30 år ligger nær opp til antall barn disse kvinnene allerede hadde i 1988. Derfor knyttes det størst interesse til forventninger blant unge kvinner. Hvordan forholder disse utsagn seg til det faktiske antall barn som ble registrert i årene etter 1988? Vi skal se på antall barn kvinner som var 20, 23 eller 28 år i 1988 senere har fått. Det vil si at vi følger kvinner født i 1968, 1965 eller 1960 i perioden fra 1988 til og med 1992. Vi har antatt at svarene om forventet barnetall fra kvinnene som deltok i Familie- og yrkesundersøkelsen i 1988 er repre-

Definisjoner

Forventet barnetall: Det antall barn kvinner på et gitt tidspunkt regner med å få i alt. For dem som ikke tar sikte på å få flere barn, er forventet barnetall det samme som det antall barn de hadde på intervju tidspunktet. For de øvrige er det lik det barnetallet de allerede har pluss det antall de regner med å få i årene etter de ble spurt. En eventuell graviditet regnes med i det forventede barnetallet.

Samlet fruktbarhetstall (SFT): Det antall barn hver kvinne i gjennomsnitt ville føde i løpet av sin fødedyktige periode hvis den aldersspesifikke fødselsraten i det akutte året hadde vært permanent.

sentative for alle kvinner på samme alder.

Kvinner som var 20 eller 23 år i 1988 (fødselskullene 1965 og 1968) fikk i gjennomsnitt 0,4 barn i løpet av de neste fire år (perioden 1989-1992), og 28-årige kvinner (fødselskull 1960) fikk 0,5 barn. Disse tallene ligger betydelig under framtidsplanene i tabell 1. En viktig grunn til avviket er at vi bare har fulgt kvinnene over en fireårsperiode, mens de spurte kvinnene kan ha tenkt på en mye lengre periode da de fortalte om sine planer. Vi vet fra undersøkelsen at 58 prosent av kvinnene som var 20 eller 23 år og som regnet med å få (flere) barn, ønsket å få sitt første/neste barn innen fire år etter at intervjuet fant sted. For 28-årige kvinner var tilsvarende andel 83 prosent. Hvis vi korreterer framtidsplanene i tabell 1 for denne bestemmelsen av tidspunkt, går forventninger etter 1988 til 20/23-åringer ned fra 2,25 til 1,3 barn i gjennomsnitt. For 28-åringer reduseres forventningen fra 1,3 til 1,1 barn i gjennomsnitt. Dermed ser vi at 28-åringer i perioden 1989-1992 fikk 0,6 færre barn enn forventet i 1988, mens 20/23-årige kvinner fikk hele 0,9 barn "for lite".¹

Overvurdering både på kort og lang sikt

I 1977 - altså 11 år tidligere - gjennomførte Statistisk sentralbyrå en lignende undersøkelse, den såkalte fruktbarhetsundersøkelsen (FU). Også der gjaldt et av spørsmålene kvinners fruktbarhetsforventninger. Noen år senere fant Noack og Østby at bare halvparten av norske kvinner som i 1977 sa at de regnet med å få flere barn, hadde fått barn i løpet av årene 1978-1982. Nå har vi tall for perioden 1978-1993, og hva kan vi si nå? Tabell 2 sammenligner forventet barnetall for kvinner som deltok i FU i 1977, med det oppnådde barnetallet 16 år senere. Sistnevnte tall gjelder

Tabell 2: Forventet barnetall i 1977, og registrert i slutten av 1993

Alder i 1977	Gjennomsnittlig barnetall	
	Forventet barnetall ¹	Registrert i slutten av 1993
18-24	2,39	1,94
25-34	2,35	2,15
35-44	2,60	2,50

¹ Barn født i eller før 1977 pluss forventede barn etter 1977 (se tekstboks)
Kilde: Fruktbarhetsundersøkelse 1977

alle kvinner i hver aldersgruppe, ikke bare de som deltok i undersøkelsen. Vi ser at det også på lang sikt er en overvurdering av barnetallet i framtiden, men ikke fullt så mye som på kort sikt i 1988: kvinner som var mellom 18 og 24 år gamle i 1977 har hittil (dvs. 1993) fått 0,45 færre barn enn de regnet med i 1977. De yngste er nå 36 år, og kan fortsatt få noen få barn - de eldste er 42. I 1993, det siste året vi har detaljerte opplysninger for, tilsvarte fødslene at kvinner i gjennomsnitt fikk 0,13 barn etter fylte 36 år, og kvinner mellom 42 og 49 år fikk 0,01 barn. La oss si at vi kan legge 0,1 barn til de 1,94 som kvinner født i 1953-1959 (som altså var 18-24 år i 1977) hadde fått til og med 1993. Dermed blir det endelige barnetallet for disse kvinnene lik 2,04. Gapet mellom forventet barnetall i 1977 for disse kvinnene og det oppnådde ved 50-årsalderen er redusert til ca. 0,35 barn, eller 15 prosent av det forventede barnetallet i 1977.

Årsaker til overvurderingene

Hvordan kan vi forklare slike overvurderinger, som altså gjelder både på lang og kort sikt? Det finnes en rekke grunner til hvorfor unge kvinners utsagn om forventet barnetall i framtiden ikke er i overensstemmelse med det som faktisk skjer etterpå. For

det første er beslutningen om det endelige barnetallet ofte en langvarig prosess, som ikke tas en gang for alle i ung alder. Det totale barnetallet, om det er null, tre, eller kanskje flere, kan "bli til" i løpet av mange år. Når det gjelder beslutningen om *ikke* å bli gravid *med det første* er det i dagens moderne prevensjonssamfunn stor overensstemmelse mellom plan og utfall. Men en kvinne som planlegger en graviditet om noen år kan ha flere erfaringer som gjør at hun senere vil forandre planene. For eksempel kan en lang utdanning føre til utsettelse av det første barnet, vanskeligheter med å kombinere jobb og barn kan gjøre at hun ikke vil ha flere barn, et parforhold kan gå i oppløsning, eller etter mange år med prevensjonsbruk kan det rett og slett vise seg at hun eller partneren ikke er i stand til å få barn. Alt dette fører til et lavere barnetall enn planlagt. Selvsagt er det også mulig at barnetallet blir *høyere* enn forventet, for eksempel på grunn av en ny ektefelle eller samboer med en annen holdning til familie, eller bedre erfaringer med det første barnet enn fryktet. Generelt sett er forventningene ikke nødvendigvis stabile over kvinners livsløp.

En annen type forklaring er at utsagn om forventet barnetall blant unge kvinner bør tolkes som avspeilinger av *normer og holdninger* med hensyn til familie som gjelder på intervjuetidspunktet, snarere enn som rasjonelle planer som vedkommende kommer til å realisere uansett. Denne typen forklaring har dukket opp på grunnlag av demografenes negative erfaringer med utsagn om forventet barnetall i flere industrialiserte land på 1960- og særlig på 1970-tallet. Som i Norge, gikk fødselstallene raskt nedover i denne perioden, og kvinner som ble spurt om forventet barnetall overvurderte det i til dels betydelig grad i forhold til det antall barn de i virkeligheten fikk. Ovenfor ble det

nevnt at bare halvparten av norske kvinner som i 1977 sa at de regnet med å få flere barn, hadde fått barn i løpet av årene 1978-1982. I samme periode falt fødselstallene fra 1,8 til 1,7 barn pr. kvinne, mens de fortsatt var 2,0 barn pr. kvinne i 1975. Senere intervjuundersøkelser som ble gjennomført i USA da fødselsratene var mer stabile, førte til mye bedre overensstemmelse mellom forventede og registrerte fødsler.

En siste forklaring er at 10 prosent av kvinnene i F&Y var *usikre*, og derfor svarte de "vet ikke" på spørsmålet om antall barn i framtiden. Andelen usikre er høyere for de unge enn for de litt eldre kvinnene. Disse usikre kvinnene er ikke tatt med i tabell 1. Dermed er det ikke gitt at kvinner som faktisk gav et svar om forventet barnetall, er representative for alle kvinner, uansett hvor sikre de var. Erfaringer fra Australia sier at usikre kvinner får forholdsvis få barn, og at de oftere forblir uten partner (Van de Giessen 1992). Dermed er det sannsynlig at også deres samlede barnetall vil ligge lavere enn hos kvinner som regnet med et bestemt antall. Hvis vi antar at det samme gjelder norske kvinner, bør tallene i tabell 1 justeres nedover, særlig for de yngste kvinnene, men vi vet ikke hvor mye.

Norske og svenske kvinner forventer flest barn, tyske færrest

Ovenfor har vi antydnet at erfaringer fra andre land på 1960- og 1970-tallet også har vist at det er vanskelig å tolke utsagn om antall planlagte barn direkte. Har dette forandret seg i de senere år? Vi har samlet inn opplysninger fra en rekke europeiske land i et prosjekt som gjennomføres på oppdrag av Eurostat, EUs statistiske byrå i Luxembourg. Formålet med prosjektet er å analysere om det er mulig å bruke utsagn fra unge kvinner om forventet barnetall i befolkningsframskrivninger, der en nødvendigvis må gi

Tabell 3: Forventet barnetall for kvinner rundt 23 år og rundt 28 år i ni europeiske land

Land	Intervju gjennomført i	Rundt 23 år	Rundt 28 år
Sverige	1992	2,52	2,79
Norge	1988	2,50	2,41
Finland	1989	2,39	2,30
Frankrike	1987	2,39	1,94
Storbritannia	1991	2,21	2,08
Frankrike	1994	2,14	2,32
Spania	1985	1,94	1,99
Østerrike	1991	1,86	1,96
Nederland	1993	-	2,11
Nederland	1988	1,82	1,94
Tyskland	1992	1,4	1,6

Kilde: Van Hoorn og Keilman (1995)

et anslag på fruktbarhetsutviklingen i framtiden (i tillegg til dødelighet og innvandring). Tabell 3 viser forventet barnetall for kvinner rundt 23 år og kvinner rundt 28 år i ni europeiske land. Vi har opplysninger fra to intervjuetidspunkter i Frankrike (gjennomført i 1987 og 1994) og Nederland (1988 og 1993).

Blant kvinner rundt 23 år ligger Norge høyt på listen, sammen med Sverige, Finland og (i 1988) Frankrike (2,4-2,5 barn i gjennomsnitt). Unge tyske kvinner forventer bare 1,4 barn i gjennomsnitt. Det er to forklaringer på dette lave nivået. For det første får tyske kvinner generelt få barn, i forhold til kvinnene i de øvrige land: mellom 1,3 og 1,4 i gjennomsnitt det siste tiåret. For det andre var det forholdsvis mange kvinner som svarte "vet ikke" på spørsmålet om forventet barnetall: 27 prosent av barnløse kvinner, 26 prosent av kvinnene med ett barn, og 14 prosent av kvinnene med to barn.

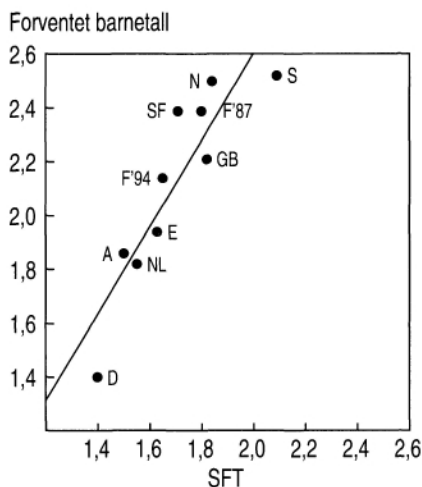
Det ser ikke ut til å være noen sammenheng på nasjonsnivå mellom forventet barnetall når en er rundt henholdsvis 23 og 28 år. Det gjelder jo ulike kvinnegrupper med ulike

erfaringer og kanskje også ulike oppfatninger om barn.

Hvis utsagn om forventet barnetall avspeiler de nåværende normer og holdninger med hensyn til barn snarere enn rasjonell planlegging, må det være en sterk sammenheng mellom fødselsratene det året intervjuet ble gjennomført og kvinnenes forventninger. I figur 1 har vi sett på en mulig sammenheng mellom det faktiske registrerte fruktbarhetsnivået for hvert land og forventet barnetall for kvinner rundt 23 år. Faktisk registrert fruktbarhet måles her ved hjelp av samlet fruktbarhetstall (SFT), dvs. det barnetallet kvinner ville få dersom fødselsratene holdt seg konstant på det registrerte nivået over lengre tid. Sammenhengen er veldig klar: i et land med et nåværende lavt fruktbarhetsnivå sier også unge kvinner at de forventer forholdsvis få barn. Stigningen er brattere enn 45 grader: hvis SFT i ett land ligger 0,10 barn høyere enn i ett annet land, ligger forventet barnetall 0,16 barn høyere. Bortsett fra Sverige, er sammenhengen nesten en perfekt rett linje. Men også når Sverige tas med, er det 79 prosent samsvar mellom internasjonale forskjeller i SFT på den ene siden og internasjonale forskjeller i forventet barnetall på den annen. For kvinner rundt 28 år fant vi mindre samsvar, 68 prosent. På grunn av deres alder, er en større del av det forventede antall barn allerede blitt født enn hos kvinner rundt 23 år. Dermed har nåværende normer og holdninger, uttrykt ved hjelp av registrert SFT i intervjuåret, mindre betydning for det samlede forventede barnetallet.

For Finland og Frankrike har vi opplysninger om *når* kvinnene forventer barna. Disse opplysningene kan sammenlignes med faktisk registrerte fødsler i årene etter at intervjuet fant sted (i slutten av 1989 i Finland, og i

Figur 1: Sammenheng mellom forventet barnetall rundt alder 23, og samlet fruktbarhetstall (SFT) i ni europeiske land

Kilde: Tall for forventet barnetall er hentet fra tabell 3. SFT i intervjuåret er hentet fra befolkningsstatistikk for de ulike land

slutten av 1987 i Frankrike). Som med de norske dataene drøftet ovenfor, er det også her slik at forventningene kom fram fra et utvalg av kvinner, mens registrerte fødsler etter intervjuet gjelder alle kvinner (men vi har selv sagt kontrollert for fødselsår). Tabellene 4 og 5 gir et sammendrag av resultatene. I begge land ligger forventningene til antall fødsler de første årene etter intervjuet betydelig høyere enn det som ble registrert i ettertid. Franske kvinner født i 1967 fikk bare en fjerdedel av de barna de regnet med i 1987. For

Tabell 4: Forventet og registrert barnetall i Finland

Kvinner født i	Levende-fødte i slutten av 1989	Forventet 1990-1992	Registrert 1990-1992
1964/1965	0,40	1,05	0,40
1966/1967	0,23	0,85	0,31

Kilde: Van Hoorn og Keilman (1995)

Tabell 5: Forventet og registrert barnetall i Frankrike

Kvinner født i	Levende-fødte i slutten av 1987	Forventet 1988-1992	Registrert 1988-1992
1962	0,78	1,77	1,28
1967	0,12	2,01	0,50

Kilde: Van Hoorn og Keilman (1995)

finske kvinner født i 1964/1965 var tilsvarende andel i underkant av 40 prosent.

Det påfallende er at kvinner også i en periode med forholdsvis stabile fødselsrater gir klart høyere anslag på barnetallet enn det som faktisk registreres i ettertid. I Finland steg det samlede fruktbarhetstallet (SFT) litt i årene 1990-1992: fra 1,78 til 1,85 barn pr. kvinne i gjennomsnitt. Frankrike hadde et svakt fall i SFT i årene 1988-1992: fra 1,80 til 1,73.

Konklusjon

Tall fra andre land gir støtte til konklusjonen at utsagn om forventet barnetall må tolkes forsiktig. Etter at en ung kvinne har uttalt seg om hvor mange barn hun regner med å få i framtiden, er det mange faktorer som kan påvirke antall barn hun faktisk føder: utsettelse av fødsler på grunn av utdanning eller jobb, brudd i parforhold, problemer med å bli gravid osv. Empiriske undersøkelser i en rekke land har vist at unge kvinner som oftest gir for høye anslag når de blir spurt om framtidig barnetall. Dette var tilfelle på 1970-tallet da fødselsratene i de land det gjelder gikk raskt nedover. Men også i de senere år, da fødselsratene var mye mer stabile enn for 10-15 år siden, ligger registrerte fødsler fortsatt mye lavere enn forventningene.

1. Avviket på 0,9 barn for 20/23-årige kvinner er et minimumsanslag. I virkeligheten

kan det godt ligge noen tiendedeler høyere. Grunnen er at vi bare vet når kvinnene ønsket sitt første (for barnløse) eller neste (for mødre) barn. Kvinner som for eksempel regnet med å få to barn etter 1988 kan godt ha ønsket det første av disse to innen to år, og la oss si det siste innen fire år. Dermed er 58 prosent et minimumsanslag når det gjelder alle barn som kvinnene regnet med å få etter mellom 1989 og 1992, og ikke bare det første eller neste barnet. Er andelen 75 prosent, for eksempel, i stedet for 58 prosent, da blir avviket ikke 0,9 barn, men 1,3 barn. Dessverre har vi ikke opplysninger om bestemmelse av tidspunkt av alle barn, bare av det første/neste barnet.

Litteratur

- Blom, S., T. Noack og L. Østby (1993): *Giftermål og barn: Bedre sent enn aldri?* Sosiale og økonomiske studier nr. 81, Statistisk sentralbyrå.
- Brunborg, H. og S.-E. Mamelund (1994): *Kohort- og periodefruktbarhet i Norge 1820-1993*. Rapporter nr. 94/27, Statistisk sentralbyrå.
- Noack, T. og L. Østby (1981): *Fruktbarhet blant norske kvinner: Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977*. Samfunnsøkonomiske studier nr. 49, Statistisk sentralbyrå.
- Noack, T. og L. Østby (1985): Fertility expectations: A short cut or dead-end in predicting fertility? *Scandinavian Population Studies* 7 (1985), 48-59.
- Statistisk sentralbyrå (1981): *Fruktbarhetsundersøkelse 1977*. Norges offisielle statistikk B 197.
- Statistisk sentralbyrå (1991): *Familie- og yrkesundersøkelsen 1988*. Norges offisielle statistikk B 959.
- Van de Giessen, H. (1992): Using birth expectations information in national population forecasts. S. 223-241 i N. Keilman og H. Crujisen (red.) *National population forecasting in industrialized countries*. Swets & Zeitlinger Publishers, Amsterdam.
- Van Hoorn, W. og N. Keilman (1995): *Birth expectations and their use in fertility forecasting*. Under bearbeiding.

Nico Keilman er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.